

Հ.Ն.Ա.ԽՕՍՈՒԹԻԻՆ

Հանապարհորդութիւն Պողիկոտեոսի 'ի Հոսիմ :

ԹՈՒԵԹ Գ. — Հարունակուծիւն : (Տես էրես 253)

“ Երգ այս տանս ներքին անձանցը վրայ հետգ խօսելէն ետեւ , ըսաւ Սիրոս , հասկըցնեմ քեզի նաեւ օտարները : Բայց որովհետեւ մէկ վայրկեանի խօսակցութեամբ անկարելի է քեզի անոնց ամէն մէկուն աստիճանին տարբերութիւնը , պաշտաւ մուկն ու իշխանութիւնը բացատրել , բաւական կը սեպեմ հասկըցնելու քեզի միայն այն քիչ առարկաները , որ քու հետաքրքրութիւնդ սաստիկ կը շարժեն : Այս ժողովուածներուն մէջէն ոմանք տարբեր կերպ առանձին հագուստ մը ունին , որուն պատճառը զրուցեմ : Ասոնցմէ շատերուն հագածը բուն հռովմայեցւոյ զգեստ է , և կ'ըսուի Պատմութեան ¹ : Կիւծն է ազնիւ բըդէ , բայց միշտ նոյն ձեւով , այսինքն կտոր , վարի կողմէն ամփոփուած , իսկ վերի կողմէն բաց , այնպէս որ աջ թևը կարենայ դուրս ելլել ու ազատ շարժիլ , իսկ ձախ թևը զգեստը քիչ մը գէպ 'ի ուսը կը վերցնէ կամ գլխուն վրան՝ ցրտէն կամ արեւէն պաշտպանուելու համար . պատմութեանը սովորաբար ձերմակ է . այդ մարդն որ մեզի մօտ կեցեր է , սեւ պատմութեան հագեր է իրեն հօրը մահուանը պատճառաւ . այս գոյնը մահուան սուգը կը նշանակէ : Մէկաւր որուն պատմութեան է պատուած , և կարծես թէ ողորմելի աղքատութեան մէջ է դաժ ըլլայ , է մէկ հարուստ քաղաքացի մը , որուն եղբայրը անիրաւ զրկանաց համար ամբաստանուած է . այս տիրութեան նշանովը կը ջանայ ժողովրդեան գուծը շարժելու , որուն առջին քիչ ասանէն անոր դատաստանը պիտի կտրուի :

” Պատմութեանին տակէն պարեգօս մ'ալ կը հագուին , որ անթեւ կարճ զգեստ մըն է , ու մէջքէն գօտուով մը կապուած : Բայց սօսորին աստիճանի քաղաքացիները , որոնք որ արուեստաւոր են , պարզ պարեգօտով մը գոհ կ'ըլլան . վառն զի ոմանց պատմութեանին ծախքը ձեռք չտար , ոմանց համար ալ շատ անհանգիստ է : Այս զգեստը , չիտակն ըսելով՝ լայնութեանը , ձևին ու ծալքերը շինելու շարունակական հագին համար՝ աւելի արտաքին տեսք մը ունենալու կը դործածուի և դատարկ մեծատանց կը յարմարի , քան թէ արուեստաւոր քաղաքացւոյ մը : Ի վերայ այս ամենայնի ամէն քաղաքացիք մինչև նաեւ աղատագիրները գործածելու իրաւունք ունին . և իրենց ամենէն յարգի իրաւունքն այս է . որովհետեւ միայն հռովմայեցի եղողը կրնայ հագուիլ : Այս է պատճառն որ աչք պարտաւորաբար ըսելով կը հասկըցուին բոլոր հռովմայեցի ժողովուրդը . և մէկ քանի հոգիին որ հոս կը տեսնես պարզ պարեգօս հագուած , անոր համար է՝ որ բաւականապէս ծանօթ է ամենուն իրենց քաղաքացի ըլլալին . բայց քաղաքէն դուրս որ և ինչ տեղ առանց իրենց պատ-

մութեանն չեն երևնար , որովհետեւ այն միայն մեծ պատիւ ու մեծ արտուանութիւններ կը նշանակէ ” :

Այս միջոցիս տեսանք որ ներս կը մտնէին երկու պատուաւոր անձինք , որոնց զգեստը ծիրանի ժապաւէններով զարդարուած էր , գլուխին կոշնաձեղ զլխարկ մը գրած էին , որուն ծայրը կարմիր բրդէ ծոպ մը կար : Իրենց քաղաքը Ծանր և հանգարաւ էր , գէմքերնին խիստ , շարժմունքնին վեւեմ ու համեստ , այնպէս որ պատկառելի կերակային : Ասոնք երբ առաջ եկան , ամենքը լռեցին . նստողները ոտք ելան , և որոնք որ գլուխին զոյցած էին պատմութեաններուն ծայրով՝ մէկէն հռովմական շնորհակց շարժմունքով մը գլուխնին բացին : “ Անշուշտ , ըսի Սիրոսի , ասոնք երկուքը առաջին կարգի անձինքներէն են : Զգեստնին , եթէ չեմ խաբուիր , ամենէն հիւպատոսին կը նմանի , և իրենց հանգարաւ կերպերնին իրենց բարձր աստիճանը կը յայտնէ ու պատուոյ մէջ մեծցած ըլլալնին ” : Սիրոս ժպտեցաւ , ու ըսաւ . “ Այս երկուքը ասորածուած իշխանութիւն ունեցող մարդիկ չեն , բայց կարողութիւննին մեծ է . տիրութեան կառավարութեանը մէջ մասն չունին , բայց կրնան օրէնք սահմանել . կարծես թէ իրենց պաշտաման յատկութիւնը՝ հասարակաց գործքերէն զիրենք կը հեռացնեն , և սակայն ամէն պաշտօնի մէջ ալ կը խառնուին : Ահա անոնք քուրմարն են , որոնց մէջ այլ և այլ աստիճաններ կան . ասոնք որ կը տեսնես՝ գլխաւորներն են ու մեծ համբաւ ունին , և կը կոչուին Բապալէպ . ասոնց գլուխը տիրութեան ամենէն պատուաւոր պաշտօնատեարց մէկն է : Հիմա որովհետեւ հանգիստաւոր աղօթքներ ապստարուած են Յունաստանի որ եղած յաղթութեանցը համար , ասոնք եկեր են հիւպատոսին հետ պէտք եղած կարգաւորութիւնները սահմանելու : Երիտանի ժապաւէնով զարդարուած զգեստնին կը կոչուի պարթալի , որ կը հագուին միայն մեծ ատենականներն ու քանի մը տեսակ բուրմեր , և նաեւ անոնց որդիքը : Հռովմայս սովորութիւնը կայ որ ծնողքը տղաքնին իրենց պատուոյն մասնակից կ'ընեն . տղաքը կրնան ծնողացը հետ յաղթական կառքը նստիլ , և նաեւ քանի մը գէպքերու մէջ կրնան անոնց հետ ծերակոյտը երթալ . այսպէս անոնց թող կուտան որ իրենց հայրենի պատուոյն մասնակից ըլլան , որպէս զի սրտերնուն մէջ անկուի փափաք մը , որ օր մը իրենք ալ երևելի գործքերով առանձնական պատուոյ արժանի ըլլան :

” Ի՞նչէն սա մէկալ մարդն ալ , որուն պարեգօտը բարակ ծիրանեգոյն ժապաւէնով մը զարդարուած է . ասիկայ է ահա հռովմայեցի ասպետ մը : Այս պատուանունը կը արուի քաղաքացւոյ մէջէն անոնց , որ պատուոյ աստիճանով մեծամեծաց ու ժողովրդեան մէջ տեղն են . բայց ասոնց ամենուն պաշտօնը մէկ չէ : Ոմանք զինուորութեան մէջ ա-

նուսնի եղած են, ոմանք ալ դատաստաններու մէջ. ամենքը միօրինակ կրնան պատուոյ հասնիլ: Կան այնպիսիներ ալ որ ոսկւոյ փայլունքը ծիրանիին փառքէն վեր սեպելով, տէրութեան մաքսապետ կ'ըլլան. և ահա այս մարդն ալ անոնցմէ է: Թէ որ այս մարդս դար մ'ալ առաջ ծնած ըլլար, մատը դրած ոսկիէ մասնին անշուշտ Աննիբաղին Կարթագինէ խրկած մասնիներուն մէջ չէր մըտնէր: Թէպէտ և անհուն հարստութիւն ունի, 'ի վերայ այս ամենայնի խելքը միտքը դարձեալ զանոնք շատցնելու վրայ է: Գիտես ինչ պատճառաւ հիմա հիւպատոսին տունը կու գայ: Իմացեր է որ հասարակապետութիւնը նոր երկիրներ ձեռք ձգեր է, ու հիմա անոնց եկամուտին վրայ կը մտածէ, եկեր է եղածն ստուգելու: Ասկէց դուրս որ ելլէ, ետեւ պիտի իյնայ գանելու իրեն ընկերներ, երաշխաւորներ ու պաշտպաններ, որով կարենայ ձեռք ձգելու այն երկիրներուն գանձապետութիւնը: Ուշագրութեամբ գիտէ անոր արհամարհոտ նայուածքը, տես ինչ հպարտ կերպ ունի, որ յանկրօնական բաղդի մը հանդիպողի սովորական է. Կարծես թէ իրեն չորս գին կեցողներուն հետ խօսակցիլ չսիրեր, մինչդեռ իրեն հետ խօսիլ ուզող մը չկայ. ու իրեն արհամարհական կերպով ամենքէն ալ կ'արհամարհուի 33:

Այս միջոցին հիւպատոսը ներս մտաւ, ու չորս գին լուսութիւնը տիրեց: Ու ինքը կարգաւ, ամէն հոն ժողովուածներուն աստիճանին համեմատ, անոնց ըսելու խօսքերին մօտիկ ըրաւ: Մաքսապետն ալ, երբոր իրեն կարգը եկաւ խօսելու՝ մօտեցաւ, եւ չկրցայ իմ խնայալի բռնել, երբ տեսայ անոր վրայ եղած յանկարծական փոփոխութիւնը: Երբոր նա յարգութեամբ մը իրեն գալը տեսնը պատճառը կը զուլցէր, անդէն մէկ ծեր մը ներս մտաւ, որ իր գաւազանին վրայ կ'ընթած ծանր ծանր կը քալէր: Հիւպատոսը ծեր տեսածին պէս մէկէն անոր ընդ առաջ գնաց, ու մէկալ խօսողը չփոխած մնաց չգիտնալով ինչ ընելիքը: “Այն ծերը, ըսաւ ցած ձայնով մը Սիրոս, “Ինչ ղիֆ” մըն է: Ուրիշ ատեն կ'իմանաս թէ ինչ պատուաւոր անուն է այդ. հիմուհիմայ քեզի բաւական ըլլայ գիտնալ՝ որ մինակ ասոնց ժողովքը կը ներկայացնէ Հռովմայոս ժողովրդեան մեծափառութիւնը: Իրեն պարեգօտը առկի կողմէն լայն ծիրանի ժապաւեն ունի, ու վրան նոյն գոյնով աստղանիշ զարդարած է. կը կոչուի Լայնաբէտ, որպէս զի որոշուի ձիաւորաց անխափէտ հագուստէն: Այդ պարեգօտը ահա իրեն արժանապատուութեանը արտաքին նշան է: Այս ականաւոր ծերը Սիրոսին բանակին մէջ որդի մը ունի. հիմա եկեր է տեղեկանալու թէ արգեօք սպարապետը իրկած տեղեկութեանցը մէջ իր որդւոյն վրայ ալ յիշատակութիւն մը կ'ընէ: Հիւպատոսը իրեն կ'ըսէ որ կտրիճ պատանին գեռ ողջ է, ու յետին պատերազմացը մէջ շատ քաջութիւններ ըրած ըլլալով՝ վճռէր են որ իրեն մրցանակ արուի ոսկիէ պսակ մը: Ինչ պարզ ուրախութիւն կը փայլի պատկաւելի Ինչիֆաթի երեսը: Իրաւամբ ամէն մարդ այսպիսի հօր մը սրտին խնդութեանը

մասնակից կ'ըլլայ 34: — Ինչո՞ւ ուրեմն, հարցոցի հաւաքելով մը, ուրիշներ ալ կան որ դժբաղդ կ'ըլլան:

Ան ատենը հիւպատոսը տնէն դուրս ելաւ ծերակուսին ժողովքը երթալու: Իրեն տասուերկու նուիրակները կարգ կարգ դիմացէն սկսան երթալ. իսկ անոնք որ իրենց խնդիրներն առաջարկելու եկեր էին զինքը մեծարելու համար ետեւէն գնացին: Ես Սիրոսին հետ մինակ մնալով, դարձաւ ըսաւ ինծի Սիրոս. “Ինչ որ այսօր տեսար՝ կրնայ քեզի բաւականապէս գաղափար մը տալ այս ժողովրդեան վրայօք, որոնց մէջ բաղդը քեզ ձգեր է: Ամէն օր կրնայ քեզի մէկ նոր առիթ մը հանդիպիլ՝ աւելի լաւ ճանչնալու համար զասոնք. վասն զի Կնէոս Ոկտաւիոսին աստիճանն ու պաշտօնը կը հարկաւորեն զինքը ամէն աստիճանի քաղաքացւոց հետ վարուելու: Անոր համար եթէ ուզենաս, կրնաս հոս քիչ ժամանակի մէջ շատ աւելի բան սովորիլ քան թէ երկար ատեն ուրիշ առանձին իր տնական գործոցը զբաղած մարդու մը տունը կենայիր: Հռովմայեցիք որչափ շատ երկնան, այնչափ ալ մարդու հետաքրքրութիւնը կը շարժեն զանոնք ճանչնալու, բայց զանոնք ճանչնալն ալ անկարելի է, ինչուան որ մէկը մէջերին չմտնայ, անոնց հետ չվարուի:

35 Կարգաւ մէյմը ուշագրութեամբ, ո՞վ Պոզիկ տէտ, այս կարգէ դուրս ժողովրդեանս պատմութիւնը, և տեսնես թէ ինչ խորունկ մտածութեան նիւթ կ'ըլլայ քեզի: Կը տեսնաս զանիկայ որ աննշան ու նուստ վիճակէ մը, հետ զհետէ փառաց ու մեծութեան կատարը կ'ըլլէ: Յաջորդաբար ամէն տեսակ քաղաքական կառավարութիւններ ունեցեր է, և ամէն մէկուն մէջ ինչ բարիք որ գտեր է իրեն վախճանին յարմար՝ զայն պահէր է. իրեն ընդարձակ մտածութեանցը համեմատ օրէնքներ սահմաներ է, և այն որ առաջ ամէն բանի զուրկ էր, ամէն բան կատարեալ ունեցեր է: Ինչուան նաև կրօնը, որ սովորաբար մարդկանց փառասիրութիւնը կը սանձէ, ասոնք զայն ալ գործածեր են աւելի բորբոքելու: Իսկ մը դար իրեն հաւասարազօր ազգաց հետ մեծ Զգամբ կ'ուռնցաւ. վերջապէս զանոնք իրեն լուծին տակը ձգեց, ու անոնցմով իրեն ուժը սաստկացնելով, ամէն բանի յանդգնեցաւ ձեռք զարնելու, և ամենուն մէջ ալ յաջողեցաւ: Բայց ինչ կարճութիւն, ինչ մեծանշանութիւն, ինչ գիւցազնութիւն չէ ցուցրցած այնչափ յաջող ու դժբաղդ դէպքերու մէջ: Թէ որ զարմանալի եղաւ իրեն յաղթութեանցը մէջ, նոյնպէս ալ մեծանշան եղաւ իրեն պարտութեանցը մէջ: Իսկ ստ բարոյական քննչի մը առջև թերևս իր առջի բարձր աստիճանէն ինկած տեպուի, ուր որ ելած էր իր մեծանշանութեամբ. բայց ինքը այսօրուան օրս իրեն անցեալ առաջինութեանց պատուը վայելելու հետ է: Իրեն զօրութիւնը որ բոլոր տիեզերքս խոնարհեցոյց իսկ քէ դուրս շատցած է. զարմացած դիտողի մը աչքին յանդիման կ'ըլլայ այնպիսի ազգի մը օրինակ՝ որ իր սկիզբն եղեր է յանցաւորութեամբ, մեծաւ յարգ իր ընթացքը և ահեղ յառաջագիմութեանը 36: